

З МИНУЛОГО МУЗИКОЗНАВЧОЇ ДУМКИ

Роман Купчинський

СТРІЛЕЦЬКА ПІСНЯ¹

Колись, коли буду мати більше вільну голову, а доживу, напишу книжечку про історію стрілецьких пісень. Вони варті цього і сама історія настільки цікава, що шкода було-б, коли б не була знана ширшому загалові. Не багато з нас, Усусусів, пам'ятає всі обставини, серед яких творилися стрілецькі пісні. Це переважно ті люди, які були авторами пісень: Михайло Гайворонський, Лев Лепкий, Іван Баландюк і я.

Але навіть і автори пісень, як я переконався, позабували де, коли і серед яких обставин творили вони свої пісні. Редагуючи свого часу «Сурму», додавав я до кожної стрілецької пісні коротеньку її історію, і це лишилося досі одинокою вказівкою для budouчого дослідника пісенної творчості Українських Січових Стрільців.

«Серед брязкоту зброї – мовчать музи», – каже латинська приповідка. Воно дуже правдиве, але тільки тоді, коли творець сам тою зброєю побрязкує. Коли ж він її на хвилину відложить, тоді напевно зблизиться до нього муза, бо вона любить війну і навідується навіть до боевої лінії.

Навідувалась муза часто і до стрілецьких окопів чи до стоянок і натхнула молодих авторів до творчості. Помогли в цьому і сприятливі обставини. Стрілецька команда дуже швидко зрозуміла, що Стрільцтво, а з ним і цілий наряд потребує воєнних пісень, що без них історія визвольних змагань була б неповна та що треба дати змогу музі підійти до Стрільців.

З тією метою оснований «Пресову Кватиру УСС», до якої відкомандовано тих, хто виказував творчі здібності. Це відносилось так до красного письменства та малярства як і до музики. Молоді мистці відложивши на бік зброю взялися до творчості і тій обставині завдячуємо те, що стрілецький зрив, подвиги цілих частин, чи поодиноких людей, надії, мрії, болі і радощі першого по віках національного війська – все те бодай частинно збереглося в записках, образах та піснях.

Стрілецька пісня почалася ще в Горонді. Те, що там повстало, не має ні літературної вартості, ні оригінальної мелодії, але важне тим, що рахується першою стрілецькою піснею. Автор слів невідомий, а мелодія взята з пісні «Ой зацвила черемшина»:

«Машерують добровольці Через Мезев-Теребеш,
Гей, гей, через Мезев-Теребеш.
Чи то банда, чи то військо, Ти ніяк не розбереш...
Гей, гей, ти ніяк не розбереш».

¹ Передрук з: «Календар Червоної Калини на рік 1934». – Львів, 1933. – С.10–14. – Приготував до передруку Ю. Ясіновський.

Мезев-Теребеш – мадярська назва на село Страбичево. Там заїхали деякі частини УСС після вимаршу зі Стрия в вересні 1914 р. В цивільних одягах, з крісами на плечах ходили на вправи, і справді тоді тяжко було розібрати «чи то банда, чи то військо».

Першу цю стрілецьку пісню співали всі залюбки, бо вона дуже добре віддавала фактичний стан.

Після того довший час не було ніяких ні оригінальних, ні запозичених пісень. Стрільці були так зайняті і своїми справами і загальними, що ніхто не подумав про пісню, бо й не мав часу про неї подумати.

Аж у Карпатах, під час польових застав у Гуснім (село в Турчаншині) повстала перша оригінальна стрілецька пісня.

Співається нині вона в зовсім інакшій значинні і з іншим настроєм як тоді.

«Хлопці, алярм! Гей вставаймо! Вже найвищий час,
Наступають на три шляхи Москалі на нас!»,

а рівночасно з тим:

«Слава, слава, отамане, О ти, батьку наш,
Ми з тобою на ворога Підемо всі в рай».

Автором слів обидвох пісень був Назарак, мельодій М. Гайворонський. Повстали ці пісні зараз після повороту І сотні У. С. С. з Гусного до Веречок, коли Назарак написав веселу одноактівку: «Штурм на полукупки». В ній автор змалював гумористичну подію, яка склалась в одну темну ніч під Гусним. Командант застави, діставши фальшиву вістку, що на Стрільців ідуть наступом москалі, побудив усіх і рушив до протинаступу. Страшний ворог показався смирними вівсяними полукупками, що таємничо визирали із-за вориння.

Коли одна і друга пісня зискала популярність, а правдива причина їх появи на світ забулася – «Хлопці, алярм!» стало закликком до бою, а «Слава, слава, отамане!» гимном кожночасного коменданта У. С. С.

Карпатська зимова кампанія не була пригожа до складання пісень. Вища австрійська команда кидала Стрільцями з місця на місце, хлопці були весь час на стежах, а короткий час відпочинку – використовували тільки на відпочинок. Щойно позиційна війна під весну 1915 р. і створення т.зв. «Артистичної Горстки» принесло пару пісень Гайворонського. Сюди належать: «Ой впав стрілець у край зруба» і «Питається вітер смерти», які були створені після боїв на Маківці.

Рушивши москалів з Карпат перейшли Стрільці через Галичину, весь час у боях, і спинилися над Стрипою. Села Тудинка, Соснів, Вівся, Новосілка гостили довший час Стрільців, бо фронт над Стрипою стояв більше як пів року. В тім часі прийшов до Стрільців з 55 полку Лев Лепкий і збільшив гурт стрілецьких «піснярів». Тоді повстало чи не найбільше стрілецьких пісень, бо були до цього пригожі обставини. М. Гайворонського: «Пройшли гори, пройшли доли», «Їхав стрілець на війноньку» (з моїми словами), «Нема в світі кращих хлопців», «Йде Січове військо», Левка Лепкого: «Коби скорше з гір Карпатів», «Ой видно село», Р. Купчинського: «Ой шумить, шумить» і друга часть «Дівчино – рибчино».

Після битви на Лисоні, коли славний вояк і гарний хлопець хорунжий Федь Черник дістався до московської неволі, повстала пісня «Гей там у Вільхівці». Мав я вже був давніше початок мелодії і слова, але ніяк не міг докінчити. Аж як розбитки полку збирались відходити до коша, жаль за добрим товаришем, що десь манджав тепер у неволі, додав спонуки Л. Лепкому, і він з місця виграв кінець пісні на скрипці.

Стрілецький обоз, до якого долучилась і «Пресова Кватира», провадив до Коша чет. Іван Цяпка. Ішли ми тоді з Бережан до Миколаєва над Дністром і мали по дорозі досить нагод посміятися з ріжних «потягнень» незабутнього Цяпки та любовних клопотів стрілецького Казанови – хор. Осипа Теліщака. Ті два старшини стали героями двох пісень, одної Л. Лепкого «Бо війна війною», а другої: «Як з Бережан до Кадри», яка має мої слова, а запозичену мелодію.

Побут Стрільців у Коші та Вишколі, серед сьак-так нормальних обставин, дуже пособив пісенній творчості. Повстала тоді пісня Баландюка (слова Лотоцького), т. зв. Гимн Коша «За сімома десь горами», Р. Купчинського «Ой чого ж ти закурився», «За рідний край», «Не сміє бути в нас страху», «Ударяй мечем», Л. Лепкого «Най жие Великий Комтур наш», а М. Гайворонський скомпонував другу мелодію до слів «За рідний край», до слів М. Голубця: «Ой нагнувся дуб високий» і загалом перейшов на більш поважну музику, кинувши компонувати маршові чи принагідні пісні. Тоді вклав також Л. Лепкий у Коші, в Пісочній, відому пісоньку «Колись, дівчино мила».

З часу побуту Стрільців під Куропатниками і Конюхами коло Бережан маємо дві пісні: «Човник хитається серед води» і «Накрила нічка», слова і музика Р. Купчинського. Перша з них повстала на позиції під Куропатниками, де Стрільцям дуже добре поводитися. Між нашими і російськими окопами зібрана річка Ценівка утворила справжнє озеро, так що не треба було боятися ворожого наступу. Весняні, місячні ночі виваблювали вояцтво і старшин на окопи, де до пізньої години лунали співи і бриніли гітари.

Пісня «Накрила нічка» зложена по бою під Конюхами в пам'ять поручника Осипа Яримовича, який при кінці червня 1917 р. погіб під час т. зв. офензиви Керенського.

По бою під Конюхами знову недобитки полку УСС відійшли до Коша, а власливо до Вишколу, який був тоді в бараках коло Миколаєва н. Дністром, а пізніше в Верині, Рудниках і Надітичах. Хоч праця в Вишколі була тяжка, все ж таки вечері проводило Стрілецтво на безжурних гутірках в бараках, чи в чистих селянських хатах. Хлопці тоді позакохувалися в кім хто міг, то й не дивниця, що і стрілецькі пісні з цього періоду оспівують «дівчину-рибчину». Вони веселі і безжурні, як і ціле тодішнє життя Стрільця. Тоді повстала пісня Л. Лепкого: «Казав мені Курат на сповіди», Р. Купчинського: «За твої, дівчино», «Пиймо друзі» і ще дві-три таких, що навіть не ввійшли до збірника стрілецьких пісень і вже зовсім забулися.

Від'їзд на Велику Україну за гетьманату в 1918 відбився в двох піснях Р. Купчинського: «Зажурились Галичанки» і «За Збруч, за Збруч, хоч голіруч». Перша з цих пісень дуже швидко прийнялася і до нині залюбки співана, друга пропала, бо була невдала ні до маршу, ні до хорового співу, хоч до одного і другого була призначена.

Побут за гетьмана на Великій Україні позначився тільки одною піснею, яка повстала вже у Чернівцях після повороту з Херзонщини. Це пісня Р. Купчинського: «Як Стрільці йшли з України». В ній чути тугу за тими гарними соняшними днями, які Стрілецьтво пережило в місті Єлисаветі і підміських селах, де стояло довший час.

Українсько-польська війна не дала підчас боїв у Львові жадної пісні. Вона й не могла дати. Кожний з піснярів сповняв тяжку фронтову службу і не мав часу подумати над піснею. Щойно після виходу зі Львова, коли Стрільці утворили т. зв. «Групу Схід», зложив Л. Лепкий пісню «Від Сяну аж до гір Кавказу», а по Чортківській побіді – «Ми йдем вперед, над нами сонце сяє». Ці дві пісні – от і все, що зродилося підчас боїв у Галичині.

Аж перейшовши Збруч і опинившись у Камінці-Подільським повстають нові пісні. Перша з них це «Ой та зажурились» Р. Купчинського, яка повстала в серпні 1919 р. на Руських Фільварках біля Камінця. Спершу ніхто зі старшин не хотів її співати, бо вважали, що її слова та мелодія затяжкі. Щойно пізніше прийнялася ця пісня загально не тільки серед Стрілецьтва.

Тяжкі труди, тиф і пригноблення, які ходили слід-у-слід за Стрілецьтвом, не перелилися в пісню. Стрільці перестали співати старі пісні, не то щоб творили нові. Одинокими піснями з того часу є Р. Купчинського: «Бодріться, брати-Галичани», якої ніхто не співав, і «Засумуй, трембіто», яка зискала деяку популярність.

Останньою, лебединою піснею У.С.С. є пісня М. Баландюка: «Ой зацвила черемшина, зацвила», яку він скомпонував до слів Р. Купчинського в польським полоні в Тухолі на Поморю. Це пісня хорова, концертна і її співають тільки на концертах.

Лишаються ще тільки дві пісні, які вважають всі за стрілецькі, а це «Журавлі» Л. Лепкого, слова Б. Лепкого і «Ой у лузі червона калина» здається Ст. Чернецького. Вони повстали поза Стрілецьтвом, як, наприклад, пісня Ф. Колесси – О. Маковея: «В горах грім гуде». Але і «Журавлі», і «Ой у лузі» не тільки прийнялися, але ввійшли в кров і кости Стрілецьтва та стали разом з «Ой та зажурились» трійцею найважливіших і найповажніших стрілецьких пісень. Ці три пісні рішучо найдовше будуть жити, бо мають до того найбільше право.

